

مردم دادسرایی می خواهند که قدرت را در قبضه قانون نگه دارد

راهکارهای قانونی جبران خلاص مقررات حاکم بر دادسراهای عمومی و انقلاب
و انتظارات عمومی از احیاء دادسراهای

| غلامعلی صدقی - مستشار دادگاه تجدیدنظر |

۳- اعتبار شرعی هر دو در جایگاه خود یکسان است. مع الوصف:

با این بیان رسا و مستند آیا می شود به وجود نهاد دادسرا و مأمورین آن خدش خلاف شرع بودن وارد نمود؟ مضافاً اینکه از بدو تأسیس نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران تا زمان حیات پربرکت امام راحل (ره) مگر دادسرا و دادستان جزو ارکان حکومتی (قوه قضائیه) نبوده و زیر نظر مستقیم مقام شامخ ولایت فقیه تعالیت نداشتند؟ مگر حضرت امام (ره) بارها ابلاغ دادستانی کل صادر نفرمودند؟ آیا قبل از اصلاح قانون اساسی به این نحو بوده است؟ آیا با آن مستند شرعی در کتاب «ولایت فقیه» و با این سیره عملی یک دهه فعالیت دادسرا در قوه قضائیه و تحت نظر مستقیم حضرت امام (ره) برای ایجاد یقین به خلاف شرع بودن دادسرا و قضات آن و بلکه بر عکس به ضرورت آن در قضای اسلام - و اینکه لازمه قضاؤت «دادسری»، «دادستانی» است - کافی نبود؟ اما از منظر قانون اساسی هم حذف دادسرا و قانون تشکیل دادگاههای عمومی و انقلاب. خلاف بوده است، چه اینکه اصل ۱۶۲ قانون اساسی مقرر داشته است: «رئیس دیوان عالی کشور و دادستان کل باید مجتهد عادل و آگاه به امور قضائی باشد و رئیس قوه قضائیه با مشورت قضات دیوان عالی کشور آنها را برای مدت ۵ سال به این سمت منصوب می کند.»

سؤالی که پس از انحلال دادسراهای پیش آمد

موارد جزائی و نه حقوقی است و گاهی جزائی و حقوقی تأمی است، ابتدا مدعی‌العوم که حافظ احکام و قوانین بوده و مدافع جامعه به شمار می‌آید شروع به کار می‌کند و کفیرخواست صادر می‌نماید. پس قاضی رسیدگی کرده حکم صادر می‌کند. این احکام چه حقوقی و چه جزائی به وسیله دسته دیگری از حکام که مجریان باشند اجرا می‌شود.

قرآن کریم می‌فرماید: «... و اذا اتازعتم في شئ فردوه الى الله و الرسول ان كتمت تؤمنون بالله و اليوم الآخر...» در هر امری از اموری بین شما نزاع واقع شد مرجع در احکام، خدا و در اخراج، رسول است.

رسول اکرم (ص) باید احکام را از خدا بگیرد و اجرا نماید. اگر موضوعی اختلافی بود حضرت رسول (ص) به عنوان قاضی دخالت می‌کند و قضاؤت (دادسری) می‌نماید و اگر ممتازات دیگری از قبیل زورگویی و حقکشی بود نیز مرجع رسول اکرم (ص) است و چون رئیس دولت اسلام است ملزم می‌باشد دادخواهی کند. مأمور بفرستد و حق را بگیرد و رد نماید...»

خلاصه بیان حضرت امام (ره) این است:

- ۱- دادرسی و دادستانی در قضاؤت اسلامی مکمل یکدیگرند.
- ۲- دادرسی و دادستانی هر دو شانی از شنون ولایت می‌باشند.

از انگیزه‌های مهم انحلال دادسراهای عمومی و انقلاب (تشکیل دادگاههای عمومی و انقلاب)، رسیدن به قضاؤت اسلامی بود. با این نلقی که قضات دادسرا چون شرعاً قاضی نیستند طبعاً مراجعه مستقیم به قاضی مقدور نمی‌باشد، اقرار نزد آنها نافذ نیست، حتی از صدور دستوراتی که موجب توقیف مال می‌شود یعنی قوار تامین خواسته، منع هستند، اما آیا واقعیت همین بود؟ حضرت امام خمینی (ره) در کتاب ولایت فقیه در باب «منصب قضاء متعلق به کیست؟» مباحث مستندی را در باب تفکیک وظایف دادرسی و دادستانی بیان فرمودند که به لحاظ اهمیت موضوع عیناً نقل می‌شود. ایشان می‌فرمایند:

«منازعه‌ای که بین مردم واقع می‌شود بر دو نوع است: یک نوع اینکه بین دو دسته یا دو نفر در خصوص موضوعی اختلاف می‌شود. مثلاً یکی ادعا دارد که طبلکار است و دیگری انکار می‌کند و موضوع، اثبات شرعی یا عرفی لازم دارد. در این مورد باید به قضات رجوع شود و قاضی باید موضوع را بررسی کرده، دادرسی نماید. اینها دعاوی حقوقی است.

نوع دیگر اینکه، اختلافی در بین نیست بلکه مسئله ظلم و جنایت است. مثلاً: قدری، مال کسی را به زور گرفته است یا مال مردم را خورده است. دزد به خانه کسی رفته و مالش را برده است. در چنین مواردی، مرجع و مسئول قاضی نیست بلکه مدعی‌العوم یا دادستان است. در این موارد که

قضائی کلیه قوانین و مقررات مغایر با آن در همان حوزه لغو می‌گردد. بدینه است لغو یک قانون در خصوص موضوعی، به معنای نسخ آن نمی‌باشد چه اینکه یک قانون ممکن است در یک زمان، شمول خودش را در قسمتی از موضوعات سابق از دست بدهد و یکن این به معنای نسخ کلی آن نیست تا اعمال و اجراء آن قانون نیاز به تصویب مجدد داشته باشد. بنابراین قانون اصول محاکمات جزائی مصوب ۱۲۹۰ قانون ذی حیات و غیرمنسخ است و به علت مانعی که قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب ایجاد کرده بود، قوت اجرائی خود را صرفاً در همین خصوص از دست داد و به معرض رفع مانع مجدد راجع به موضوع حادث حاکیت یافته است. (اذا زال المانع عادل‌الممنوع).

ثالثاً: نسخ قانون یا صریح است یا ضمنی. نسخ صریح آن است که صریحاً قانونی، قانون دیگر را

با قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۷۸ که حتی کلمه‌ای راجع به وظایف اختیارات دادسرا و مقامات آن اشاره نشده و همچنین با ماده ۳ که فقط چکیده‌ای از قانون آئین دادرسی کیفری سال ۱۲۹۰ و آورده، نمی‌توان دادسرا عمومی و انقلاب را اداره نمود

نسخ و ملغی‌الآخر نماید و نسخ ضمنی آن است که قانون جدید مقرراتی را وضع نماید که راجع به همان موضوع (قانون سابق) مقرراتی داشته باشد و آن مقررات، موجب دخل و تصرفاتی در قانون سابق شود که حسب مورد ممکن است نسخ ضمنی کلی باشد یا جزئی.

بنابراین از آنجائی که مقررات قانون اصول محاکمات جزائی نسخ صریح نگردیده و در سیستم قضائی ما (دادسرا نظامی) حاکمیت دارد، فقط قانون آئین دادرسی کیفری می‌توان گفت در بعضی از قسمت‌ها نسخ ضمنی شده است و بر فرض اگر مقررات جدیدی راجع به دادسرا عمومی و انقلاب وضع گردیده، ما تسلیم مقررات جدید هستیم، ولی در آنجائی که مواجه با خلاصه قانونی هستیم، مراجعه به قانون

درخصوص موضوعات مرتبط با دادسرا «اصل» می‌باشد و یکن در مواردی که حکم مشخصی در قانون آئین دادرسی کیفری ۱۳۷۸ و مقررات مندرج در لایحه نباشد؛ مطابق ماده ۳۹ به صورت فرعی و استثنای می‌توان به سایر قوانین حاکم از جمله قانون آئین دادرسی کیفری ۱۲۹۰ و قانون امور حسی راجع به مقررات دادسرا مراجعه کرد. البته منوط به آن است که قبل از مقررات خلاف شرع و یا خلاف قانون اساسی از سوی شورای محترم نگهبان اعلام نشده باشد.

مبانی این استنباط بر چند محور استوار است:

اولاً: ما باید توجه داشته باشیم که دادسرا در کشور ما یک نهاد تحصصی و پیچیده قضائی (تعقیب و تحقیق) بوده که حدود یک قرن حاکمیت داشته و در طی این مدت تجارب گرانقدری به دست اورده که حاصل تحمل رنج و زحمت مردم کشورمان بوده است و بنابراین باید به نحوی قوانین موجود را تفسیر نمائیم که خودمان را با آن تجارب و دستاوردها مرتبط نمائیم والا بدینه است که با قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۷۸ که حتی کلمه‌ای راجع به وظایف و اختیارات دادسرا و مقامات آن اشاره نشده و همچنین با ماده ۳ که فقط چکیده‌ای از قانون آئین دادرسی کیفری سال ۱۲۹۱ را آورده، نمی‌توان دادسرا عمومی و انقلاب را اداره نمود. بنابراین لازم است با استنباط از مقررات اشعاری (به ویژه صدر ماده ۳ و ماده ۳۹) مقررات این لایحه را با قانون سال ۱۲۹۰ که سرچشمه مقررات لایحه فعلی می‌باشد، متصل نمائیم تا از بنیست خلاصه قانونی و سرگردانی قضات و تعطیلی در امور قضائی در دادسرا و دادگاه‌های کیفری خارج شویم.

ثانیاً: علیرغم اینکه بعضی گفته‌اند: قانون آئین دادرسی کیفری ۱۲۹۰ (یا اصول محاکمات جزائی) منسخ نگردیده، این قانون دارای حیات حقوقی می‌باشد و منسخ نگردیده و هم‌اکنون در دادسرا نظامی به آن عمل می‌شود و یکن مطابق ماده ۲۸ قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب مصوب ۱۳۷۳ (سابق) که مقرر داشته: «از تاریخ تشکیل دادگاه عمومی و انقلاب در هر حوزه

این بود که آیا حذف دادسراهای سراسر کشور و فقدان دادستان، بازپرس و دادیار که نهاد دادسرا به باشند آنها قوام و حیات می‌یافتد، به معنای تعطیل قضیتی از اصل ۱۶۲ قانون اساسی نبوده است؟ چه اینکه وقتی قانون اساسی در موقع تصویب، نهاد دادستان کل کشور را در مقام حکومتی جمهوری اسلامی ایران پذیرفت، آن دادستان کل را مدنظر داشته است که با همان تشکیلات و تجهیزات فعلی موجود بوده والا شخص دادستان کل بدون وجود دادسرا در سراسر کشور، نه می‌تواند «دادستان» باشد. نه «کل» باشد. چرا که دادستان موقعي می‌تواند دادستانی کند که تشکیلات و تجهیزات داشته باشد و موقعي می‌توان آن را «کل» تلقی کرد که جزوی داشته باشد. آیا می‌توان کلی را بدون جزء، تصور کرد؟ بنابراین قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب مصوب ۱۳۷۳ عمل اصل ۱۶۲ قانون اساسی را در قسمت دادستانی کل، نسخ کرده است.

و اما اصل بحث یعنی راهکارهای اجرائی دادسراهای عمومی و انقلاب (لایحه اصلاح قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب مصوب ۱۳۷۳ با صلاحات و الحالات مصوب ۱۲۸۱/۷/۲۸ مجلس شورای اسلامی): برای توضیح مطلب ناچاریم قسمت‌هایی ضروری از ماده ۳ اصلاحی قانون مرفوم که ماده‌ای مطول و شاهیت لایحه قانونی موصوف می‌باشد را ذکر نماییم:

■ نکته اول:

ماده ۳- در حوزه قضائی هر شهرستان، یک دادسرا نیز بر معیت دادگاه‌های آن حوزه تشکیل می‌گردد. تشکیلات، حدود صلاحیت، وظایف و اختیارات دادسرا مذکور که «دادسرا عمومی و انقلاب» نامیده می‌شود تا زمان تصویب آئین دادرسی مربوطه، طبق قانون آئین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۷۸/۶/۲۸ کمیسیون حقوقی و قضائی مجلس شورای اسلامی و هیئت‌مندی از این قانون به شرح ذیل می‌باشد:

الف - دادسرا که عهده دار کشف جرم، تعقیب متهمن به جرم، اقامه دعوا از جنبه حق الهی و حفظ حقوق عمومی و حدود اسلامی، اجرای حکم و همچنین رسیدگی به امور حسیه، وفق ضوابط قانونی است به ریاست دادستان می‌باشد و به تعداد لازم معاون، دادیار، بازپرس و تشکیلات اداری خواهد داشت. اقدامات دادسرا در جرائمی که جنبه خصوصی دارد با شکایت شاکی خصوصی شروع می‌شود. در حوزه قضائی بخش، وظیفه دادستان را در علی‌البدل بر عهده دارد...»

■ بیان اصل و استثناء:

صدر ماده ۳ یک اصل بسیار مهمی را اعلام نموده که تقریباً در تمامی موارد یعنی و رسیدگی‌های قضائی در دادسرا کاربرد دارد و آن این است که رجوع قضائی دادسرا به قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۷۸ و پس از آن مقررات مندرج در لایحه پیشنهادی به شرح بنده‌ای (الف) الی (ن)

اصول محاکمات جزائی و قانون امور حسبي را نه تنها چاير، بلکه الزامي می دانيم.
رابعاً: قوانين، موجوداتي اعتباری هستند، همان طوري که با يك ماده واحده می توان هر تعداد از مواد قانون را از اعتبار انداخت، با همان ماده واحده می توان حيات مجددی به آن قانون غيرمعتبر اعطاء کرد. بنابراین معلوم نمودن اعتبارات مانند اعدام امور غيراعتباری و حسبي نیست که تکوين آن محتاج به مقدمات ذاتي آن شيء باشد و در نتيجه: وقتی ماده ۳۹ لایحه مقرر داشته که «قوانين مغاير للغوي مگردد»، يعني قوانين غيرمتغير مععتبر است.

خاصساً اثر مثبت نظریه شورای محترم نگهبان که در مصوبه اولیه مجلس، رجوع مستقیم به قانون اصول محاکمات جزائی مصوب ۱۲۹۰ را خلاف قانون اساسی دانسته، این است که قضات دادسرا دچار تعارض و تشتبه آراء نشوند. به عبارت دیگر اگر قانون اصول محاکمات جزائی اصل قرار می‌گرفت و قانون آئین دادرسی کیفری ۱۳۷۸ فرع، معایب آن این بود که در یک سیستم کیفری، دو آئین دادرسی حاکم بود که خودش مشکلات زیادی به بار می‌آورد. فرضاً راجع به قرار انانطه، ضابطین قضائی و مقررات دیگر، دو آئین دادرسی مذکور مقررات نامشابیه دارند و قضائی دادسرا

تأسیس دادسرا اولین تلاش

ازادی خواهانه در کنترل اقدامات

دستگاه‌های پلیسی و امنیتی بوده

و انتظار به حق این است که وضع

دستگاه‌های انتظامی پس از تاسیس

دادسرا در هر حوزه قضائی متحول شود.

دادگاه دچار تحریر و تشیت می‌شدند که کدام یک یا یاد اجرا گردد و لیکن در مقررات جدید تقریباً وضع بهتر است. قاضی دادسرا و دادگاه ابتدای باید به قانون سال ۷۸ و مقررات لایحه جدید مراجعه نمایند تا اگر موضوع مرتبط با دادسرا - امر تحقیق و تعقیب - را یافت که فیها والا بدون اینکه دچار هرگونه شک و تردید در امر انتخاب قانون شود باید به مقررات حاکم دیگر از جمله اصول محکمات جزائی و قانون امور حسی مراجعه نمایند.

سادساً: اصل ۱۶۷ قانون اساسی می‌گوید: «فاضی موظف است کوشش کند حکم هر دعوا در قوانین مدونه بیاند...» این حکم قانون اساسی هم مؤید یین است که اگر در اعمال مقررات دادسرا مواجه با خلاصی شدیم راه حل آن استناد به قوانین حاکم بجهود مر باشد.

نکته دوم:

در بند «او» ماده ۳ لایحه مقرر گردیده است:
تحقيقیات مقدماتی کلیه جرائم بر عهده بازپرس
می‌باشد. در جرائمی که در صلاحیت رسیدگی
دادگاه کیفری استان نیست، دادستان نیز دارای کلیه
وظایف و اختیاراتی است که برای بازپرس مقرر
می‌شود».

بند «و» مانند صدر ماده ۳ یک حکم کلی و عام است که در جاهای مختلف کاربرد دارد. عبارت

دل بخوردن تا پرونده‌ای تکمیل شود یا پرونده‌های کیفری به صورت شخصی تکمیل شودا بنابراین همان طوری که یکی از دغدغه‌های اصلی ریاست محترم قوه قضائیه حفظ حقوق شهروندی است؛ دغدغه اصلی مردم نیز هست و خطاب اصلی این دغدغه، ادستان و مقامات دادسرا هستند که باید به این انتظارات قانونی که فلسفه اصلی تشکیل دادسرا می‌باشد، جامه عمل پوشانند.

علیرغم اینکه در لایحه قضائی ارائه شده از سوی
قوه قضائیه پیشگیری از وقوع جرم به عهده سازمانی
که تأسیس خواهد شد محول گردیده، اما این رفع
تکلیف از دادستانی نمی کند زیرا همان طوری
که در قوانین متفرقه سابق این امر مهم به عهده
دادسا ر بوده است، در قانونگذاری جدید نیز باید
امر پیشگیری از وقوع جرم به عهده دادسا باشد
زیرا تنها مرجعی که هم ابزار کار و هم تخصص
لازم است دادساست.

پیشگیری از وقوع جرم یا بصورت موضوعی است، یا کلی نوعی. فرضاً اگر بخواهیم راجع به کلاهبرداری پیشگیری داشته باشیم باید از طریق اقدامات پیشگیرانه‌ای که دادسرا پیشنهاد می‌کند عملی شود و یا اگر بخواهیم برای پیشگیری از وقوع جرم در یک شهر یا نطقه‌ای از شهر اقدام پیشگیرانه‌ای داشته باشیم یعنی از عهده دادس است م آید.

اگر در منطقه‌ای از شهر سرقت شایع شود،
دادسراست که باید سیاست پیشگیری (از قبیل
گشت‌زنی توسط پلیس، تأمین روشانی خیابان‌ها
و آموزش عمومی به ساکنین آن منطقه ...) را اعمال
کنی.

یا اگر موضوع آمار تصادفات رو به تراوید دارد، این وظیفه دادسراس است که اقدامات پیشگیرانه از قبیل تأمین امنیت خیابان‌ها و جاده‌ها، گشت‌های پلیس راهنمائی، تعییه سرعت‌گیرهای داخل شهری، آموزش‌های عمومی رانندگی و... را تدوین و به مراجع ذیرپ بط ابلاغ نماید. و همچنین راجع به جرائم مانند: صدور چک بلا محل، می‌تواند مقاطعه‌ای، شیشگوئی، تدوین و ابلاغ نماید.

برای جرم ذاتاً او وظایف دادستان است.^{۱۰}

بنابراین در هر حوزه‌ای از دادرسرا لازم است دفتری به عنوان دفتر پیشگیری از وقوع جرم تأسیس شود تا اقدامات لازم را به موقع تدوین و به مراجع ذیریط ابلاغ نمایند و این موضوع ضرورتی به تصویب قانون ندارد. زیرا علاوه بر اینکه در بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی به آن اشاره شده است، بلکه در قوانین پراکنده دیگر مانند ماده ۳ قانون اصلاحی تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب مصوب سال ۸۱ در عباراتی مانند حفظ حقوق عمومی - امور حسیه - آمده و نیز در قانون مدنی به شرح مواد ۱۱۷۳ و ۱۱۸۴ و ۱۱۸۶ و ۱۱۸۷ و ۱۲۲۲ و ۱۲۲۳ و ۱۲۲۴ و ۱۲۲۵ و ۱۲۲۶ و ۱۲۲۷ و ۱۲۲۱ و ۱۲۲۴ و ۱۲۲۳ و ۱۲۲۴ و ۱۲۵۰ و ۱۲۵۱ و ۱۲۵۲ و ۱۲۵۴ و ۱۲۵۵ ذکر گردیده و ایضاً در مقررات متعدد دیگر نیز دها وظیفه پیشگیری برای دادستان مقرر نموده است که با مطالعه تمامی آن مقررات می‌توان گفت: «پیشگیری از وقوع جرم ذاتاً او وظایف دادستان است.»

روشنتر بند «و» این است که دادستان در خصوص
«تحقیق» جرائمی که در صلاحیت دادگاه کیفری
استان نیست در حکم بازپرس است و کلیه اختیارات
و ظایف بازپرس را عهدهدار می‌باشد و در معنای
دیگری می‌توان گفت: «در جرائمی که موضوع
صلاحیت دادگاه کیفری استان نیست دادستان دارای
دو شان است: «شان تحقیق» و «شان تعقیب» و اگر
شان تحقیق را که وظیفه ذاتی بازپرس است به عهده
گرفت، دارای کلیه وظایف و اختیارات بازپرس، که
در قانون مندرج است می‌باشد.

با این وصف می‌توان گفت:

اولاً: دادستان مطابق بند «الف» ماده ۳ و تبصره ۵ همان ماده می تواند تمام یا قسمتی از وظایف و اختیارات قانونی خود (تحقیق و تعقیب) را به معافون دادسرا یا دادیار ارجاع نماید.

ثانیاً: پرونده‌های اجرائی جریانی مدنی به شعبه دادگاه صادرکننده نخستین ارسال شود.

اثار مشت اجرای احکام مدنی به شکل جدید
تحت نظر مستقیم دادگاه) این است که اجرای
ماده ۲ قانون نحوه اجرای محاکومیت‌های مالی
(حبس یوم‌الاداء) دقیق‌تر صورت می‌گیرد و از
بسیاری بازداشت‌ها جلوگیری می‌شود. نظارت به
پرونده‌های زندانی دار (اجرای ماده ۲) توسط رئیس
محاکمه اعمال می‌شود و راجع به اعسار (ماده ۳)
قانون مرقوم) نیز بهتر تضمیم گیری می‌گردد.

■ انتظار عمومی از دادسرای

تأسیس دادسرا اولین تلاش آزادی خواهانه در کترول اقدامات دستگاه‌های پلیسی و امنیتی بوده و انتظار به حق این است که وضع دستگاه‌های انتظامی پس از تأسیس دادسرا در هر حوزه قضائی متحول شود. پلیس به عنوان یک سازمان مردمی بیشتر جلوه‌گر شود. قانون بیشتر رعایت شود. قدرت در قبضه قانون قرار گیرد نه خدای نکرده بالعکس. اینکه در مراجع انتظامی هنوز هم برخلاف قانون اساسی مردم و حتی توجوران را به بدترین شکل تنبیه و اذیت و آزار می‌نمایند، نمی‌توان گفت: دادسرا به وظیفه نظارتی خود عمل کرده است اینکه دستورات قضات دهد یک انجام شود، نمی‌توان گفت: دادسرا مفید بوده است و اینکه اگر کسی به یکی از اهرم‌های قدرت مالی یا مقامی پشتیبانی نشود کارش در کلانتری‌ها پیشرفت نماید.

مردم آن دادسرایی را می خواهند که قدرت را
قبضه قانون نگه دارد نه آنکه خود به قبضه قدرت
برود. مردم آن دادسرایی را می خواهند که مقامات
آن وقت و بین وقت قادر باشند از کلاتهای بازدید
کنند و از اجرای قانون پرس و جو نمایند نه آنکه
بعض از ورود آنها به کلاتهای ها جلوگیری نمایند. -

تا هماهنجی میباشد که عمل ایدا - مردم ان دادسرایی را میخواهند که وقتی پرونده از تاحیه بازیرس به کلاتری اعاده میشود تا تحقیقات مورد لزوم انجام گیرد، نگاه به شاکی نکنند که چه آورده است، بلکه به دستورات قضائی توجه کنند که چه نوشته و با فوریت و دقت و بدون توقع از شاکی دستورات را مو به مو انجام دهند آنکه قضات دادسرا خون